

PASAULE
BEZ
MUMS

Alans Veismans

Cik daudz laika
vēl atvēlēts mums, cilvēkiem?

PASAULE
BEZ
MUMS

Alan Weisman
THE WORLD WITHOUT US
Thomas Dunne Books.
An imprint of St. Martin's Press

No angļu valodas tulkojusi
ĪRISA VĪKA
Mākslinieks
ULDIS BALTUTIS

THE WORLD WITHOUT US. Copyright © 2007 by Alan Weisman. All rights reserved.

Vākam izmantotais foto iStockphoto/Zhenikeyev

ISBN 978-9984- 859-18-7

© «Izdevniecība Avots», 2011
© Ī. Vīka, tulk. no angļu val., 2011
© U. Baltutis, māksl. noform., 2011

SONJAS MARGERITAS PIEMIŅAI

*Mūžīgā mīlestībā no pasaules,
kurā Tevis vairs nav.*

SATURA RĀDĪTĀJS

Prelūdija

Pērtiķu koans.....	9
--------------------	---

PIRMĀ DAĻA

1. Ēdenes dārza smaržas	19
2. Cilvēka mājokļa sabrukšana	28
3. Pilsēta bez cilvēkiem.....	36
4. Pasaule pirms mums.....	62
5. Zudusī zvērnīca.....	82
6. Āfrikas paradokss	103

OTRĀ DAĻA

7. Kas sagrūs vispirms.....	135
8. Kas saglabāsies visilgāk	151
9. Neiznīcināmie polimēri.....	164
10. Naftas monstros.....	189
11. Pasaule bez lauksaimniecības	213

TRESŠĀ DAĻA

12. Senie un mūsdienu pasaules brīnumi.....	253
13. Pasaule bez kariem.....	270
14. Putni bez cilvēkiem.....	282
15. Karstais mantojums	297
16. Mūsu ģeoloģijas vēsture.....	323

CETURTĀ DAĻA

17. Uz kuriem mēs dosimies	347
18. Kas paliks pāri no mākslas.....	362
19. Jūras šūpulis	376

Koda

Mūsu Zeme, mūsu dvēseles	395
--------------------------------	-----

Pateicības.....	404
------------------------	------------

7. NODAĻA

KAS SAĢRŪS VISPIRMS

1976. GADA vasarā Alans Kavinders saņēma kādu negaidītu telefona zvanu. Viesnīca *Constantia* Varošā, pēc tam, kad gandrīz divus gadus bija stāvējusi tukša, atkal vēra vaļā savas durvis, tikai tagad tai bija cits nosaukums. Tur esot veicami daudzi lieli elektroinstalācijas darbi, – vai Alans to varētu uzņemties?

Alans jutās pārsteigts. Varoša, kūrortpilsēta pie Vidusjūras, Kipras salas austrumu krastā, kopš tā laika, kad karš valsti bija sašķēlis divās daļās, iedzīvotājiem bija slēgta. Karadarbība bija ilgusi tikai vienu mēnesi, kad iejaucās Apvienoto Nāciju Organizācija, liekot salā dzīvojošajiem turkiem un grieķiem noslēgt pamieru. Tika izveidota neitrālā zona jeb tā dēvētā «zaļā līnija» tajās vietās, kur uguns pārtraukšanas brīdī bija izvietotas pretinieku pozīcijas. Galvaspilsētā Nikozijā «zaļā līnija» streipuļoja kā piedzērusi starp šāviņu apskādētajām avēnijām un ēkām. Līnija nebija diez ko platāka par desmit pēdām. Turpretī lauku apvidū tā sasniedza pat piecu jūdžu platumu. Turki tagad dzīvoja uz ziemeļiem, bet grieķi – uz dienvidiem no nezālēm aizaugušās Apvienoto Nāciju kontrolētās joslas, kurā varēja sastapt vien zaķus un irbes.

Kad 1974. gadā sākās karš, Varošanas kūrorts skaitīja tikai savu otro gadskārtu, izstiepies gar smilšaino pludmali uz dienvidiem no dziļās Famagustas ostas, kuru apjoza mūri, kuru vecums ietiecas vēl otrajā gadu tūkstoši pirms mūsu ēras. Kiprā dzīvojošie grieķi bija tur izveidojuši Kipras «Rivjēru». Līdz 1972. gadam zeltsmilšainajā krastā trīs jūdžu garumā tur jau pacēlās augstas viesnīcas. Citu no citas tās atdalīja veikalu kaskādes, restorāni, kinoteātri, vasaras namiņi un dzīvojamās ēkas, kurās mitinājās apkalpojošais personāls.

Vieta tika izvēlēta silto straumju dēļ, kuras apskaloja salas no vējiem pasargāto austrumu piekrasti. Vienīgā vaina bija lēmums novietot augstceltnes iespējami tuvu pie krasta līnijas. Pārāk vēlu nāca atskārta, ka, saulei nostājoties pašā dienvidū, visa pludmale ieslīgs viesnīcu palisādes mestajā ēnā.

Lai gan cilvēku bažām šajā sakarā nebija lemts ilgs mūžs. 1974. gada vasarā izcēlās karš, un, kad mēnesi vēlāk tas beidzās, Varošanas grieķu cilmes kiprieši uzzināja, ka to milzīgais kapitālieguldījums tagad atradās Zaļās līnijas pretējā – turku apdzīvotajā zonā. Viņiem kopā ar visiem pārējiem Varošanas iedzīvotājiem nācās pārcelties uz salas dienviddaļu, kura piederēja grieķiem.

Būdama aptuveni tik liela kā Konektikuta, kalniem klātā Kipra gozējas rāmos akvamarīna nokrāsas ūdeņos vairāku valstu ielokā, kurās mītošās ģenētiski sajaukušās tautas nereti cita citu ienīst. Etniski grieķi Kiprā ieradās pirms kādiem četriem tūkstošiem gadu un kopš tā laika pieredzējuši asīriešu, feniķiešu, persiešu, romāņu, arābu, bizantiešu, angļu, franču un venēciešu iekarotāju agresiju. 1570. gadā sala nokļuva jauna iekarotāja, proti, Otomanu impērijas rokās. Tolaik Kiprā uz dzīvi apmetās turku ieceļotāji, kuru skaits divdesmitā gadsimta sākumā sastādīja nedaudz mazāk kā vienu piekto daļu salas iedzīvotāju.

Kad pēc Otrā pasaules kara otomani tika no salas padzīti, Kipra kļuva par britu koloniju. Salā dzīvojošie grieķi, būdami ortodoksālie kristieši, kuri ik pa laikam mēģināja atbrīvoties no

turku jūga, nokļuvuši britu pakļautībā, arī nebija sajūsmā un izvīrēja prasību pēc tiesībām atkal apvienoties ar Grieķiju. Pret šādu iespēju iebilda Kipras turku cilmes iedzīvotāji – musulmaņi. Naidīgums brieda vairāku desmitu gadu garumā, kopš pagājušā gadsimta piecdesmitajiem gadiem piedzīvojot arī vienu otru niknāku izvirdumu. 1960. gadā tika panākts kompromiss, kura rezultātā Kiprā tika nodibināta neatkarīga republika, varu sadalot starp grieķiem un turkiem.

Tomēr uz to brīdi etniskais ienaidis jau bija paguvis kļūt par ieradumu. Grieķi iznīcināja turkus veselām ģimenēm, un pēdējie arī nepalika atbildi parādā. Varas pārņemšana ar militāra pārspēka palīdzību izraisīja valsts apvērsumu, kurā diezgan lielu lomu spēlēja amerikāņu izlūkdiens, palīdzot Grieķijai nostāties uz jauna, no komunistiskā režīma visai atšķirīga ceļa. Tas lika Turcijai 1974. gada jūlijā nosūtīt uz Kipru armijas daļas, lai aizsargātu salā dzīvojošos turkus no Grieķijas īstenotās aneksijas. Samērā neilgās karadarbības laikā katra no karojošajām pusēm tika vainota zvēriskā un nežēlīgā attieksmē pret pretējās puses mierīgajiem iedzīvotājiem. Kad grieķi Varošas kūrorta augstākajās vietās izvietoja savu zenīartilēriju, uzbrukumā tika raidīti Amerikā ražoti reaktīvie iznīcinātāji, kas piederēja turkiem. Grieķiem, glābjoties no nāves, kūrortu nācās pamest.

Alans Kavinders, britu elektroinženieris, bija Kiprā ieradies pirms diviem gadiem – 1972. gadā. Viņš kādas Londonas firmas uzdevumā realizēja dažādus projektus Tuvējos Austrumos. Nokļuvis Kiprā, viņš nolēma tur uzkavēties ilgāku laiku. Izņemot svelmes pilno jūliju un augustu, klimats salā galvenokārt bija mērens un viegli panesams. Viņš apmetās uz dzīvi salas ziemeļu krastā, kur leļpus kalniem gozējās ciemati ar no dzeltena kaļķakmens būvētām ēkām. Tiem apkārt pletās bagātīgi ražojošas olīvkoku un mimozu birzis, kuru produkcija tika krauta kuģos eksportam Kirenijas ostā.

Kad sākās karš, viņš izlēma nogaidīt, skaidri apzinādamies, ka, karam beidzoties, valstij būs nepieciešams viņa padoms un palīdzība. Ar šādu telefona zvanu no viesnīcas viņš tomēr nebija rēķinājies. Pēc tam kad grieķi bija devušies prom no Varošas, salas turku izcelsmes iedzīvotāji tā vietā, lai kūrortā ļautu iemītināties bezpajumtniekiem, nolēma, ka eleganta atpūtas vieta varētu viņu rokās būt vērtīgāks trumpis, kad sāktos sarunas par pastāvīga miera nodrošināšanu starp abām karojošajām pusēm. Tāpēc viņi visu kūrorta teritoriju apjoza ar stieplu pinuma žogu, pludmali norobežoja ar dzeloņdrātīm, norīkoja stāvēt sardzē turku kareivjus, bet civiliedzīvotāju atturēšanai visās iespējamās vietās izvietoja aizlieguma zīmes.

Pēc diviem gadiem kāds sens otomanu fonds, kuram salā piederēja nekustamie īpašumi, ieskaitot arī Varošas viesnīcu kūrorta ziemeļu daļā, lūdza atļauju viesnīcu atjaunot, lai to atkal atvērtu viesiem. Kavinderam likās, ka tā bija saprātīga doma. Četrstāvīgā viesnīca ar nosaukumu *Palm Beach* atradās uz krasta līnijas tik labā vietā, ka tās terasi un pludmales zonu visu pēcpusdienu apspīdēja saule. Viesnīcai līdzās uzbūvētais tornis, kurā uz neilgu laiku bija izvietojusies grieķu zenīartilērija, turku armijas gaisa uzlidojuma laikā tika sagrauts, bet viss pārējais, izņemot torņa drupas, Alanam pirmo reizi tur ierodoties, bija palicis neskarts.

Visā šajā situācijā jautās kaut kas pārpasaulīgs. Alanu pārsteidza fakts, ka cilvēki bija šo vietu pametuši. Viesnīca bija darbojusies līdz pat 1974. gada augustam, kad tās darbība pēkšņi tika pārtraukta. Numuru atslēgas vēl aizvien mētājās uz administratora galda, turpat, kur reiz nosvietas. Logi ar skatu uz jūru bija atstāti neaizvērti, un vēja nestās smiltis hallē bija sapūstas kaudzēs. Vāzēs saliktās puķes bija novītušas. Uz galdiem sarindotās turku kafijas tasītes un maizes šķīviņšus peles bija izlaizījušas tukšus.

Viņa pienākumos ietilpa atjaunot gaisa kondicionēšanas sistēmu. Tomēr izrādījās, ka to paveikt nebūs viegli. Grieķijai piederošo salas dienvidu daļu Apvienoto Nāciju Organizācija

Pamesta viesnīca Varoša, Kiprā.

PĪTERA JEITSA FOTO. ATTĒLS REPRODUCĒTS *SOLE STUDIO*

bija atzinusi kā Kipras leģitīmās valdības pārvaldītu, turpretī turku apdzīvoto salas ziemeļu daļu kā valsti bija oficiāli atzinusi tikai Turcija. Tā kā Kavinderam nebija ne mazākās iespējas piekļūt nepieciešamajām rezerves daļām, ar Turcijas armijas daļām, kuras apsargāja kūrorta teritoriju, tika panākta vienošanās, ka inženierim paklusām tiks atļauts sagādāt visu sev nepieciešamo no pārējām pamestajām viesnīcām.

Viņš klīda pa pamestās pilsētas ielām. Varoša bija dzīvojuši un strādājuši apmēram divdesmit tūkstoši cilvēku. Ielu asfalta segumā bija parādījušās plaisas. Viņu pārsteidza ne tik daudz

10. NODAĻA

NAFTAS MONSTRS

KAD cilvēku vairs nebūs, vieni no mūsu planētas tūlītējiem pārņēmējiem būs odi. Lai gan mūsu uz «radības kroni» tendētais pasaules uzskats ļauj gozēties pārliecībā, ka odu izdzīvošanai nepieciešamas cilvēku asinis, īstenībā tie ir neizvēlīgi rīmas, kuri spējīgi sūkt asinis gan no vislielākajiem siltasiņu zīdītājdzīvniekiem, gan no aukstasiņu reptiļiem un pat no putniem. Cilvēkiem prom esot, droši vien daudzi savvaļas un bez cilvēka aprūpes palikušie mājdzīvnieki metīsies aizpildīt tukšumu un apmetīsies uz dzīvi cilvēku pamestajos mājokļos un uzturēšanās vietās. Tā kā dzīvnieku skaitu vairs neierobežotu cilvēku uzspiestais izkaušanas un medību grafiks, to vairošanās notiktu tik strauji, ka visas cilvēces kopējā biomasa, kura, pēc izcilā biologa E. O. Vilsona domām, diez vai spētu piepildīt līdz augšai Lielo kanjonu, dabā iztrūkumu radītu tikai uz pavisam neilgu laiku.

Odiem, kuriem līdz ar cilvēces izzušanu tiktu laupīta ēsma, būtu iespējams gūt mierinājumu no diviem pārmantotiem faktoriem. Pirmkārt, cilvēki tos vairs nenīcinātu. Cilvēce bija noskaņota cīnīties ar odiem jau tad, kad pesticīdi vēl nemaz nebija

izgudroti. Tolaik nolūkā tikt ar odiem galā uz dīķiem, upju ietekām un ūdens lāmām, kur tie mēdza vairoties, tika izsmidzināta eļļa. Šo pretodu līdzekli, kurš odu mazuļiem liedz piekļuvi skābeklim, kopā ar daudziem citiem ķīmiskiem kukaiņu iznīcināšanas līdzekļiem plaši izmanto arī mūsdienās. Šādu līdzekļu skaits ir visai liels, sākot ar hormonu preparātiem, kuri neļauj odu kūniņām nobriest, līdz pat plašu teritoriju apsmidzināšanai ar DDT, kura lietošana aizliegta tikai daļā pasaules valstu. To gan galvenokārt izmanto tropu zemēs, lai ierobežotu malārijas izplatību. Kad cilvēku vairs nebūs, miljardiem sīko asinssūcēju, kuri citādi jau sen būtu iznīcināti, turpinās dzīvot. Kā vēl vienus ieguvējus sakarā ar odiem var minēt saldūdens zivju sugas, kuru barības ķēdes nozīmīgu daļu veido odu oļņas un kūniņas. Odiem labvēlīgas izrādīsies arī puķes. Ja odi nesūc asinis, tie sūc nektāru, kas ir galvenā barība visiem pieaugušajiem odu tēviņiem, lai gan to nesmādē arī asinskārās odu mātītes. Tas odu cilti padara par apputeksnētājiem, līdz ar to cilvēces prombūtnē mūsu planēta uzziedēs no jauna.

Otru dāvanu, cilvēcei aizejot, daba odiem pasniegs, atjaunojot to dabisko ekosistēmu, proti, purvājus. Amerikas Savienotajās Valstīs vien kopš to nodibināšanas 1776. gadā odu sākotnējā ekosistēma, kura tiem laika gaitā tika atņemta, teritorijas ziņā aizņēma tikpat daudz vietas kā divas Kalifornijas kopā. Iedomājieties, ka šādu teritoriju atkal aizņems purvi, un jums viss kļūs skaidrs. (Lai gan zināmā mērā odu populācijas pieaugums tomēr tiks regulēts, jo attiecīgi savairosies arī tādu odu ēdāju skaits kā zivis, krupji un vardenes, kaut gan abas pēdējās sugas, cilvēcei pastāvot ilgāku laiku, odu iznīcināšanā tik lielu lomu nespēlētu. Nav zināms, cik daudz abinieku būtu izdzīvojuši pēc eksperimentālajās laboratorijās veiktajiem mēģinājumiem tos iznīcināt, apsmidzinot ar jauna veida sēnīšu preparātu. Paaugstinātas temperatūras apstākļos visā pasaulē ar tā palīdzību jau ticis iznīcināts simtiem abinieku sugu).

Vai nu to dēvē par odu dabisko vidi, vai kā citādi, bet ikviens cilvēks, kurš dzīvo reiz bijuša, bet tagad nosusināta purva vietā, lai tas būtu Konektikutā vai arī Nairobi graustu rajonā, zina, ka odi tur vienmēr atgriežas. Odi iedēj un nogatavina savas olas pat pudeles vāciņā, kurš pildīts ar visdzidrāko rasu. Līdz tam laikam, kad asfalta seguma un ietvju vairs nebūs un purvi būs atkal pieteikuši savas tiesības uz tiem reiz piederējušām teritorijām, odi apmierināsies ar peļķēm un kanalizācijas notekām. Mazie asinssūcēji var justies pārliecināti, ka vēl vismaz turpmākos simt gadus tie varēs netraucēti vairoties, ik pa laikam īstenojot epizodiskus uzlidojumus pat vairāku gadsimtu garumā, visīstākajā cilvēka roku radītā paradīzē, proti, vietās, kur reiz tikušas savāktas vecas autoriepas.

Gumija ir polimēra veids, ko dēvē par elastomēru. Tā gumija, kura sastopama dabā, piemēram, pienīgais lateksa ekstrakts, ko iegūst no Amazones baseinā augošā *Pará* koka sulas, spēj bioloģiskā veidā sadalīties. Dabiskā lateksa īpašība augstā temperatūrā kļūst lipīgam, bet aukstumā sastingt, līdz pat 1839. gadam ierobežoja tā praktisko izmantošanu. Tā tas ilga līdz brīdim, kad kāds Masačūsetsas dzelzs lietu tirgotājs pamēģināja to sajaukt ar sēru. Kad nejauši uz plīts uzkritis lateksa gabaliņš nesāka kust, Čārlzs Gudjērs aptvēra, ka ir atklājis kaut ko vēl nekad nebijušu.

Vēl pat šobaltdien dabā nav uzradies neviens pats mikrobs, kurš spētu šo savienojumu saēst. Gudjēra atklātajā procesā, kuru dēvē par vulkanizāciju, garās polimēru ķēdes sasaistās kopā ar sēra atomu īsajām saitēm, tādējādi izveidojot vienu atsevišķu gigantiska izmēra molekulu. Kad gumija tiek vulkanizēta jeb, citiem vārdiem sakot, karsēta, tā kopā ar sēru tiek ielieta veidnē, kura izveidota, piemēram, smagās automašīnas riepas formā. Rezultātā izveidojas attiecīgajai formai atbilstoša gigantiska molekula, kura ir ārkārtīgi noturīga.